

# Skript

HISTORISCH TIJDSCHRIFT

---

Interview: 'Tieners blijven tieners, ook tijdens de oorlog': Nienke Altena over onderwijs in het verleden en het heden

Auteur: Alan van Rijn

Verschenen in *Skript Historisch Tijdschrift*, jaargang 44.2, 27-31.

© 2022 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

ISSN 0165-7518

---

*Skript Historisch Tijdschrift* is een wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

# 'TIENERS BLIJVEN TIENERS, OOK TIJDENS DE OORLOG'

## NIENKE ALTENA OVER ONDERWIJS IN HET VERLEDEN EN HET HEDEN

Promovenda Nienke Altena geeft geschiedenisles op het United World College in Singapore, een middelbare school voor internationale studenten. Ze is daarnaast ook in de afrondende fase van haar promotieonderzoek over middelbaar onderwijs tijdens de Tweede Wereldoorlog. Als onderwijzeres ligt dit onderwerp dichtbij Altena's eigen beleavingswereld. Er waren veel momenten van inleving en herkenning, maar ook de confrontatie met de harde realiteit van oorlog. *Skript* interviewde haar om meer te weten te komen over haar werk als docent en promovenda.

*Alan van Rijn*

### **Om te beginnen, zou u iets kunnen vertellen over uw academische en professionele achtergrond?**

"Ik heb eerst de master Holocaust- en Genocidestudies gevolgd aan de Universiteit van Amsterdam en daarna de *Uteach bilingual* lerarenopleiding Geschiedenis in Utrecht. Daarna ben ik in het internationale onderwijs terechtgekomen, wat ik heel uitdagend en leuk vond. Maar in mijn tweede jaar realiseerde ik me dat ik toch iets miste. Toen ik rond ging kijken, kwam ik erachter dat er beurzen waren voor leraren om parttime promotieonderzoek te doen naast het lesgeven - die beurs kreeg ik. Ik heb toen wekelijks twee dagen onderwijs gegeven en twee da-

gen werd ik uitgeroosterd om onderzoek te doen. In werkelijkheid zat ik toch wel minimaal drie dagen aan het onderzoek moet ik erbij zeggen. Ik kreeg het onderzoek niet binnen de vereiste vijf jaar af, dat was ook gewoon te ambitieus. Er wordt van voltijd promovendi verwacht dat het onderzoek na vier jaar is afgerond, terwijl ik in vijf jaar klaar moest zijn, maar dan met een stuk minder tijd per week. Nu zet ik mijn onderzoek voort in mijn vrije tijd en is het in de afrondende fase.

Verder heb ik een internetblog over mijn onderzoek: *Oorlog in de Klas*.<sup>1</sup> Ik houd het momenteel niet meer zo veel bij, maar het was aan het begin van mijn



Bron: Nienke Altena

traject een hele goede manier om contact te leggen met onderzoekers en mijn onderzoek aan een breder publiek te presenteren. Ik raad iedereen aan om dit te doen, zeker aan het begin van een onderzoek.”

### **Kunt u iets vertellen over uw ervaringen als buitenpromovendus?**

“Vroeger had ik altijd een beeld van de buitenpromovendus als een 65-jarige oud-rector, die na een loopbaan nog op eigen kosten gaat promoveren. Ik kan je vertellen dat de groep veel kleurrijker is dan dat. Sommige mensen krijgen een beurs om in deeltijd onderzoek te doen, zoals ik. Wat leuk is aan onze groep buitenpromovendi, is dat het een combinatie is van jonge, net afgestudeerde studenten, maar ook mensen met ervaring buiten de academie. Wat wel lastiger is als buitenpromovendus is dat aansluiting vinden met de academie en je medestudenten minder vanzelfsprekend is. Iedereen is een beetje zijn eigen eilandje en het ge-

brek aan informeel contact bij de koffieautomaat is wel een gemis.”

### **Uw onderzoek gaat over het Nederlandse middelbaar onderwijs tijdens de bezetting in de Tweede Wereldoorlog. Kunt u ons iets vertellen over het onderzoek in het archief? Heeft u bijvoorbeeld bijzondere ontdekkingen gedaan?**

“Ik heb mijn archiefwerk inmiddels afgerond en ben nu vooral aan het schrijven. Dat is ook fijn aangezien ik naar Singapore ben verhuisd. Ik denk dat je in het archief altijd leuke dingen ontdekt. Ik heb erg genoten van de kleine aantekeningen die in de zijkant van een nota worden geschreven. Soms kom je in aanraking met iemands persoonlijke mening, de menselijke kant zeg maar. Ik heb veel formele documenten gelezen zoals beleidsstukken, maar dan schrijft iemand opeens met een potlood “Dit is belachelijk!” of zoiets. Dan hoor je echt de persoonlijke stem. Ik heb me toegespitst op de correspondentie

**"VROEGER HAD IK ALTIJD EEN BEELD VAN DE BUITENPRO-  
MOVENDUS ALS EEN 65-JARIGE OUD-RECTOR, DIE NA EEN  
LOOPBAAN OP EIGEN KOSTEN NOG GAAT PROMOVEREN. IK  
KAN JE VERTELLEN DAT DE GROEP VEEL KLEURRIJKER IS  
DAN DAT."**

tussen verschillende lagen van het onderwijs, van vakbonden tot schoolleiders en van de onderwijsinspectie tot het ministerie. Verschillende stemmen met andere perspectieven geven dan toch een heel ander beeld. Dat is leuk om te zien."

**Is er een specifieke anekdote die u is bijgebleven van uw archiefonderzoek?**

"Ja, wat mij bijvoorbeeld verbaasde was hoe een leerling in de bovenbouw een brief naar het hoofd van de onderwijsafdeling van de NSB schreef. Hij klaagde over het gebrek aan nationaalsocialistisch onderwijs op zijn school. Hij sprak zijn verontwaardiging uit over hoe sommige docenten anti-Duits sentiment uitten, of hoe *Mein Kampf* niet werd onderwezen. Dat is toch wel apart om te zien hoe zo'n 16-jarige jongen dat opschrijft.

Wat ook indruk maakte waren berichten over Joodse onderwijzers die naar Westerbork werden gedeporteerd. Hun collega's stuurden daarna een brief naar

de secretaris-generaal van het departement van Onderwijs, Wetenschap en Kunsten, om hun collega's te helpen. Als je dan die namen nog nagaat kom je er uiteindelijk achter dat ze naar Sobibor zijn gedeporteerd en bij aankomst direct zijn vermoord. Het raakte me wel om te lezen hoe de Jodenvervolgung werd doorgevoerd en dat ook de leerlingen niet gespaard bleven. Dat zijn wel de menselijke verhalen die je leest en dat maakt altijd indruk."

**Beleefden de mensen in het onderwijs de oorlog op een andere manier dan dat wij het ons nu herinneren?**

"Als je aan onderwijs tijdens de bezetting denkt, denk je al snel aan vergaande indoctrinatie. Dat alles in de klas op één lijn moest staan met de nazi-ideologie. Maar in het archief merkte ik dat het nooit echt zover is gekomen. De bezetter gaf de indruk het belangrijk te vinden om de jeugd te indoctrineren, maar in de praktijk lie-

ten ze het op heel veel vlakken toch een beetje varen. Een ander aspect is hoe op verschillende plekken in Nederland de oorlog natuurlijk anders werd beleefd, met name omdat het op verschillende plekken anders verliep. De bevrijding kwam bijvoorbeeld in het zuiden van het land een stuk eerder in vergelijking met het noorden. Een ander regionaal verschil is dat er in Amsterdam misschien wel 72 Joodse leerlingen op een school zaten, terwijl het er in Zutphen misschien maar twee waren. Als er anti-Joodse maatregelen werden ingevoerd had dat natuurlijk een wezenlijk ander effect op een school waarop veel Joden zaten als je het vergelijkt met een school waar er bijna geen Joodse leerlingen waren.”

**Waren er momenten waarop u als onderwijzer herkenning ervaarde tijdens het onderzoek?**

“Eén van de dingen die ik herkende was toen er melding werd gedaan van een ruzie of gevecht tussen twee leerlingen en dat de docenten zich dan moeten opstellen als diplomaten om tussen de twee kinderen te bemiddelen. Ik maak dat zelf ook vaak mee: Jantje heeft Pietje geslagen, of Pietje heeft Jantje geslagen, en je weet dan niet hoe dat precies is gegaan. Dan probeer je als docent uit te vinden wat

er gebeurd is, maar als vijf verschillende leerlingen een ander verhaal vertellen is dat lastig. Ze willen niet *snitchen*. Uit het archiefmateriaal bleek dat dit ook gebeurde tijdens de bezetting, maar toen speelden er wel de spanningen van de oorlog. Akkefietjes tussen leerlingen kregen een politiek karakter wanneer NSB-ouders de Duitse autoriteiten erbij betrokken. Voor leraren en schoolleiders konden 'dagelijkse conflicten' zo opeens extra gevoelig worden. Toch zie je dezelfde streken en problemen als nu. Het is heel leuk om te zien dat tieners gewoon tieners blijven, ongeacht of ze nú leven of tijdens de bezetting. Het is ook nog steeds even moeilijk om te bepalen wat er nu eigenlijk tijdens een ruzie is gebeurd.”

**U geeft nu geschiedenisles in Singapore, kunt u hier iets over vertellen?**

“De school waar ik lesgeef is de United World College (UWC), dus een internationale school. Er zijn over de hele wereld achttien van deze scholen. Wij hebben een duidelijke missie: culturen en naties verenigen via onderwijs. Eén van de belangrijke thema's is om een duurzamere wereld te creëren. Erg ideologisch onderwijs dus! Ikzelf geef naast geschiedenis ook het vak *Critical Perspectives*: een

vorm van maatschappijleer. Wij houden ons veel bezig met de geschiedenis van de regio, bijvoorbeeld de Tweede Wereldoorlog in Singapore en de rest van Azië.

Ik ben er inmiddels wel achter gekomen dat ik dit werk ontzettend leuk vind en ook zeker les wil blijven geven. Ik ambieer niet zozeer om een postdoctorale positie aan te nemen als ik eenmaal klaar ben met promoveren. Zeker nu ik in Singapore werk en woon, ben ik erg blij met waar ik terecht ben gekomen. Ik wilde altijd al in het buitenland werken, en de missie van de UWC spreekt mij gewoon erg aan.”

### **Heeft u advies voor studenten die ook de ambitie hebben om in het onderwijs te gaan werken?**

“Ja leuk! Doen! Die lerarenbeurs heeft veel plussen en minnen, maar als je twijfelt over een academische loopbaan of een carrière in het onderwijs dan is het een geweldige optie om het te combineren. Het is wel erg hard werken. De meeste mensen maken het traject niet in de gegeven tijd af en dan moet je, zoals ik, naast je voltijd baan het onderzoek afmaken.

Als je in het onderwijs wil werken adviseer ik om een stage te zoeken. Al is het alleen maar een dagje meelopen op je oude middelbare school. Dit is belangrijk

om te kijken of je idee van onderwijs wel helemaal past bij wat de realiteit is. Ikzelf heb een bijbaantje in een museum gehad waarbij ik veel mocht rondleiden en presenteren. Dat heeft mij erg geholpen in het leren spreken voor een groep. Aangezien het onderwijs staat te springen om nieuwe mensen, zou ik zeggen: als het je leuk lijkt, ga ervoor!”

#### **Noten**

1. Oorlog in de klas, <https://oorlogindeklas.wordpress.com/over/>.